

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על לשון ראשונים ועל לשון אחרונים:

“זה את זה”, “זו את זו” וכיו”ב

העין בסוגית פינויי הרמז הבאים בזוגות להביע הדדיות מראה הבדל ברור בין לשון ראשונים ללשון אחרונים. בלשון ראשונים לעולם אין זכר ונקבה משמשים בצוחא במשמעות של הדדיות; במשמעות זו יש בצירופים אלו רק מין אחד בלבד: אם לשון זכר – פשאחד הנושאים הוא זכר – ואם לשון נקבה – פששני הנושאים הם לשון נקבה – פנוהגה של הלשון העברית בשאר חלקי הדיבר. והרי דוגמות מלשון ראשונים:

“שני שָׁרִים תמים, שְׁחָבְלוּ זֶה אֶת זֶה וכו'” (בבא קמא ג, ח); “משל לשני כלבים, שהיו צהובים זה לזה” (סנהדרין קח ע”ב) – הרי דוגמות ללשון זכר בלבד². וכן: “הקרחת והגבחת אינן מצטרפות זו עם זו” (נגעים י, י); “זוגות מפרכסות זו את זו” (שבת לד, ע”ב) – הרי דוגמות ללשון נקבה בלבד³.

1. ראה נ' ברגרין, “בירורי לשון ד: ג. זה לזה. זה עם זה (הפינוי הרומז ההדדי לאיש ואישה)”, לשוננו לעם, מחזור ד', קונטרס א (ל"ג), מרחשון תשי"ג, עמ' 15–20.

2. צירוף זה מקביל לצירוף המקראי: “ויאמר איש אל אחיו” (שמות טז, טו) וכיו”ב. וללשון חז”ל: “ומפין איש את חברו” (סופה ד, ד) וכיו”ב.

3. ושוב מקביל ללשון המקרא: “מקבילות הלולאות אשה אל אחותה (שמות כו, ג) ... רעותה” (שמות יא, ב) וכיו”ב.

ונפנה לדוגמות מלשון זכר ומלשון נקבה כאחד:

הסולת (נ') והשמץ (ד') מעכבין זה את זה (מנחות ג, ה); איש (ד') ואשה (נ'), תינוק (ד') ותינוקת (נ') נסקלין זה על זה (קידושין פ ע"א)⁴. ואידך – זיל גמור באוצר לשון המשנה, באוצר לשון התלמוד וכיו"ב.

זה הכלל: בלשון ראשונים בזוגות של כינויי הרמז, המביעים הדדיות, בא רק מין אחד, אם זכר ואם נקבה. יש גם מין ושאינו מינו במשמעות של הדדיות, וזאת בדרך החזרה על כינויי הרמז בשני זוגות, בזכר ובנקבה. וכך ביאגדת חולדה ובור': "נתנו אמנותם זה לזו וזו לזה" (ספר האגדה בכ"א, עמ' תפד, וש"נ)⁵; היינו: נתנו – מיז הם, שהם זה... וזה... למי? לזו... ולזה. כלומר: החזרה יוצרת את ההדדיות⁶.

ובספרות העברית החדשה בסגנון הקרוב ללשון המקרא אנו קוראים: "כי זה שנים רבות לא ראינו איש את פני אחיו, ונפשותינו היו קשורות אישה באחותה" (ד' פרישמן, סיפורים ב, עמ' 54). וכן: "והאיש והאישה אוהבים איש את אחיו אהבה גדולה וטהורה" (הג"ל, סיפורים א, עמ' 44).

4. ראה סוף ההערה הקודמת.

5. וזו גרסת הערוך השלם (ערך חולדה) בשינוי מלה אחת: "נתנו ברית זה לזו וזו לזה". נוסח אחר של הערוך הוא: "נתנו ברית זה לזה" (מובא ע"פ אוצר הגאונים לב"מ לרין, כרך ה, עמ' 57–58). ראה עיון בנוסחים השונים במאמרו של ד' סדן, "לאגדת חולדה ובור'", מולד, כרך טו, עמ' 367–381; 467–476.
6. לא כדעתו של ג' ברגרין, "שאין כאן באגדת חולדה ובור' אלא הדגשה" (שם, עמ' 16), אלא שללא חזרה אין הדדיות. לפינוי

מעשה נסכם ונאמר: ההדדיות בלשון ראשונים מבוטאת, אם בלשון קצרה, ע"י כינוי הרמז במין אחד; ואם בלשון ארוכה, בדרך של חזרה על כינויי הרמז בשני המינים. ואף בספרותנו החדשה הולכים רבים בעקבות הראשונים בשתי הדרכים כאחת.

והרי דוגמות מקריות ללשון הקצרה:
 "היינו יושבים (= פישקה ובתיה) ומסיחים אז שותקים ונהנים זה מזה (ממו"ס, כ"כ בכ"א, עמ' קכא)⁷; "אנו מוסרים (= אני ורעיתי) זה לזה רגשי חיבתנו" (מ"י ברדיצ'בסקי, סיפורים בכ"א, עמ' יא); "אני (ז') ובתיה הפטנו זה אל זה כזוג נאהבים" (א' ברש, סיפורים נבחרים, עמ' 194); "כדי שקריאתו ואכילתו לא יפריעו זו את זו" (כתבי י"ד ברקוביץ, עמ' מו); "צירל וברוך מאיר וכו', פשהם פנויים שעה קלה הם יושבים כאחד ושותקים זה עם זה" (ש"י עגנון, על כפות המנעול, עמ' צב); "יעל הגביהה את עיניה ואמרה, מי יודע מתי נחזור ונראה זה את זה" (עם, עמ' שעא); "נשבעים אנו

לשון ארוכה של הדדיות, ואילו בלשון קצרה היה אומר: "נתנו אמנותם זה לזה".

7. ואין עקיבות בכתבי ממר"ס בדרך זו. וכך: "ידידים היינו בשעה אחת וגודענו זה לזו בשמותינו" (שם, עמ' קה); "בושה זו שהיו מתביישים זה מפני זו לשעבר במקומם" (שם, עמ' קפה). [מר ר' מירקין הואיל לחפש ב"השלח", כרך ב' וג', ומצא, שגם שם הנוסח "זה ... זו". ומר מ' מישור מעיר, שאף ב"סוסתי" (כ"כ, תשי"ב, עמ' שמה) כתוב "זה בזו ... זה לזו". המערכת].

באש ובמים וכו', שנישא זה לזה ונהיה איש ואישה (הנ"ל, עד הנה, עמ' רמט); "שעות רבות היה יושב עם פרלה מסיחים זה עם זה" (ח' הוז, ריחיים שבורים בתרא, עמ' 113); "והיו בוכים (= צפורה ובנה) זה אל זה" (הנ"ל, אבנים רוחחות בתרא, עמ' 36)¹⁰; "כאן הם נולדו וכאן הם נישאו זה אל זה" (חגורת מזלות, עמ' 136); "שהחתן והפלה רואים זה את זה" (הנ"ל, יעיש קמא ב, עמ' 163)¹²; "העצב והרומא:טיקה המתפתחים זה מזה" (א' שלונסקי, פרקי אשל, עמ' 105); "נאים אנחנו זה לזה"¹³ (ג' אלתרמן, "בלדה למרגו השמנה" מאת פ' ויין; טורים, 21.7.1933).

אך רבים רבים, שאינם הולכים בעקבות הראשונים – והרי דוגמות:

"ומסתכל הוזג זה בזו בידידות ובחסד" (י"ל פרץ, כרך ד', ספר א', עמ' כג); מסיחים הם זה לזו" (יהודה שטיינברג, ילקוט, עמ' 64); "אנו אוהבים זה את זו" (י' קלזנר, אבטו-

8. אין נישאו לגבי איש ואישה בלשון חז"ל.

9. לפנינו תיקון סופרים, שכן במהדורה קמא גרס: "מסיחים זה עם זו" (עמ' 115).

10. גם כאן תיקון סופרים, ובמהדורה קמא גרס: "והיו בוכים זה אל זו" (עמ' 36).

11. ראה לעיל, הערה 8.

12. אבל: "העם והארץ צריכים זה לזו" (ח' הוז, "חזון מעם", מעריב 30.6.67). וייתכן, שלפנינו "תיקון" עורכים.

13. "נאף אני – והנאפת מצייתת לי כדת. וכו' וכו' / אחד משלים את האחד. / נאים אנחנו זה לזה".

ביוגרפיה, עמ' 8); "בעמדם מרוחקים זה מזו" (ד' בארון,
 פרשיות, עמ' 159); "משנות ילדות הם מכירים זה את זו"
 (יעקב שטיינברג, כ"כ בכ"א, עמ' קיד); "מביטים זה בעיני
 זו" (שם, עמ' קמו); "כשנשבעו זה לזו (ב' קורצווייל, ש"י
 עגון, עמ' 118); "התשוקה מובילה את האותב ואת האהובה
 זה אל זו" (ד' מירון, ארבע פנים, עמ' 29); "צמידותם זה
 לזו" (א' אפלפלד, בגיא הפורה, עמ' 140); "כתאומים,
 שזה את זו, תועים" (א' כגן, אימה וזמר, עמ' 47); "צנחנו
 זה על זו" (ט' ריבנר, שירים למצוא עת, עמ' 62); "אז
 לפתנו זה את זו" (ח' גורי, שירי חותם, עמ' 45); "היד אשר
 דבקה אותנו זה אל זו" (י' עמיחי, עכשיו ברעש, עמ' 84);
 "לאהוב זה את זו" (שם, עמ' 158); "ולא נכיר זה את זו"
 (ע' נהור, החצר הפנימית, עמ' 32); "מאז ראינו זה את זו"
 (ש' הרן, שירים תמימים, עמ' 29); "העצבות והגיחוך משלימים
 זו את זו" (ע' עוז, ארצות החן, עמ' 151); "מבטיחים זה לזו
 לישון במיטה אחת (א' אמיר-ז"פ סארטר, מלים, עמ'
 29)¹⁴; "לא מרפים זה מזו" (א"ב יהושע, "בסיס טילים",
 קשת סג, אביב תשל"ד / 1974, עמ' 5). הם הביטו זה בזה,
 האיש והצבייה, הוא בזה והיא בו, והם בם ובה ובו (י' אורפן,
 "עיר שאין בה מסתור", עמ' 54).

כל אלו הן דוגמות מקריות ללשון קצרה¹⁵ שלא לפי
 דרך הראשונים.

14. וא' אמיר נוהג כך בעקיבות כעורך "קשת". ראה, למשל,
 המובאה האחרונה.

והרי דוגמות מקריות מספרותנו החדשה ללשון ארוכה¹⁵:
 "זה חוגר וזו סומית, זה מתמלא מזו וזו מזה" (ממריס,
 שם, עמ' ק. – ודוק: "זה מתמלא מזו" עדיין אינו מביע
 הדדיות, החזרה על הזוגות המקורבים של כינויי הרמוז היא
 צורך הדדיות)¹⁶.

וכן: טינא שהייתה מפעפעת בלחישה כארס של נחש
 שרף ובאה מזו (= שקוריפישטשינה) על זה (= חנינא)
 ומזה על זו (ח"נ ביאליק, כ"כ ב"כ"א, עמ' קיד); "השונא
 ושנאתו מקיימים זה את זו וזו את זה" (ע' עוז, שם, עמ'
 115, 120).

15. ראה לעיל הערה 6.

16. ראה לעיל, הערות 5, 6.